

МЕТАФОРА ТА МЕТОНІМІЯ ЯК ЗАСОБИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ В ПЕРСЬКІЙ МОВІ (на прикладі концепту СТРАХ)

У статті на основі теорії концептуальної метафори та концептуальної метонімії зроблено спробу визначити особливості метафоричної та метонімічної концептуалізації емоції “страх” у перській мові. Встановлено декілька ключових метафоричних моделей страху, окреслено специфіку метонімічного осмислення цієї емоції в перському лінгвоментальному просторі.

Ключові слова: перська мова, емоції, концепт, концептуальна метафора, концептуальна метонімія, метафорична модель, мовна концептуалізація.

Метафора сьогодні постає як більш складне і важливе явище, ніж це здавалося раніше. Вона пронизує мову, культуру, науку, життя, весь світ. Психологами встановлено, що метафори є універсальними людської свідомості, а метафоричне бачення світу пов’язане з генезою людини, а отже, і людської культури [Маслова 2001, 88]. Роль метафори нині виходить далеко за межі риторичної прикраси, оскільки встановлено, що самі процеси мислення людини є значною мірою метафоричними. Фундатори теорії концептуальної метафори Дж. Лакофф і М. Джонсон у своїй праці «Метафори, якими ми живемо» (1988), яка стала класичною для сучасних лінгвокогнітивних досліджень, довели, що «метафора пронизує наше повсякденне життя, причому не тільки мову, але й мислення і діяльність. Наша буденна понятійна систем, в межах якої ми думаємо й діємо, є за своєю суттю метафоричною» [Дж. Лакофф, М. Джонсон 2004, 25].

Метонімія, яка традиційно розглядалася як троп або механізм мовлення, що ґрунтується на регулярному або оказіональному перенесенні назви з класу об’єктів/окремого об’єкту на інший, який асоціюється з першим за суміжністю, співмірністю, включеністю до однієї ситуації [Языкознание 2000, 300], згодом, з формуванням когнітивно-дискурсивної парадигми, почала розумітися як одна з базових характеристик мислення. Теорія концептуальної метонімії, яка виникла на основі концептуальної теорії метафори, виходить із того, що, подібно до метафори, метонімія не є виключно риторичним засобом, а тому належить не тільки мові. Вона складає частину концептуальної системи людини, її мислення, способів мовлення і поведінки [Дж. Лакофф, М. Джонсон 2004, 62–63].

Метою статті є визначення специфіки метафоричної та метонімічної концептуалізації емоції *страх* у перській мові. **Об’єктом** дослідження є перський емоційний концепт СТРАХ та мовні засоби, що його об’єктивують. **Предмет** дослідження становлять метафоричні та метонімічні моделі емоції страху в перській лінгвокультурі. **Наукова новизна** дослідження зумовлена відсутністю праць, присвячених метафоричній та метонімічній концептуалізації емоцій на матеріалі перської мови. **Матеріалом** дослідження послужили понад 250 лексем, фразем і виразів побутового-розмовного

мовлення та книжно-писемної сфери, відібраних методом суцільної вибірки з лексичних та фразеологічних словників перської мови, а також перських художніх та публіцистичних текстів.

В когнітивній лінгвістиці прийнято вважати, що в основі процесів метафоризації лежать процедури обробки структур знань – фреймів і сценаріїв, які відбивають досвід взаємодії людини з навколишнім світом. Теорія концептуальної метафори розглядає процес метафоризації як рух від конкретного, добре відомого і структурованого факту дійсності до нового, невідомого, менш структурованого та більш абстрактного об'єкту пізнання. Метафоризація заснована на взаємодії двох структур знань – когнітивної структури джерела (source domain) та когнітивної структури мети (target domain). У процесі метафоризації деякі області цілі структуруються за зразком джерела, внаслідок чого відбувається метафорична проєкція (metaphorical mapping) [Баранов 2004, 9]. Іншими словами, метафоризація – це спосіб думати про одну ділянку нашого досвіду крізь призму знань про його іншу ділянку, вже засвоєну людиною.

Теорії метафоричного моделювання, що сходять до теорії концептуальної метафори, лежать в основі багатьох описів конкретних метафоричних моделей, здійснюваних сьогодні передусім на матеріалі політичних текстів (див. праці Ю.М. Караулова, І.М. Кобозевої, Т.Г. Скребцової, А.П. Чудинова, Г.М. Яворської та ін.). Метафорична модель – це існуюча або така, що складається у свідомості носіїв мови, схема зв'язку між понятійними сферами, яку можна представити формулою: «X – це Y». При цьому відношення між компонентами формули розуміється не як пряме ототожнення, а як подібність [Чудинов 2008, 130–131].

Застосувавши цей теоретичний досвід до ділянки вербалізації психоемоційного простору людини, ми спробували встановити деякі метафоричні моделі, за якими відбувається концептуалізація емоції *страх* у перській мовній свідомості. Номінативна щільність концепту СТРАХ у перській мові формується передусім такими словами, як **tars** *страх*, **tarsidan** *боятися*, **vahšat** *страх, жах*, **harās** *страх, тривога*, **bim** *страх, побоювання*, **vāheme** *острах, побоювання* та їх похідними. Спираючись на положення про те, що базові емоції, до яких відноситься і страх, мають універсальний характер і не залежать від етнічних особливостей певної лінгвокультурної спільноти [Изард 2003, 63], ми припустили, що більшість ключових метафоричних моделей, за якими концептуалізується ця емоція в різних мовах, будуть значно збігатися. Розглянемо моделі, які нам вдалося встановити.

1. СТРАХ – РЕЧОВИНА. Ця модель має два різновиди: а) речовина, яка сповнює контейнер та б) речовина, яка може «осипатися» (в разі, якщо страх зникає). Про наявність першої моделі свідчать фразеологічні одиниці (ФО) **por az tars** *повний страху*, **ambāšte az vahšat** *сповнений жахом* тощо, напр.:

بیامد دوان پهلوان سپاه پر از ترس و امید نزدیک شاه (فردوسی)

Прибіг богатир війська, повний страху і надії, до шаха... (Фердоусі) [Dehkhoda 1998, 5793].

Страх як певна речовина може сповнювати не тільки людину, а й її сні у вигляді кошмарів:

هیچ وجه اشتراکی بین ما نیست ... ولی ناله ها، سکوتها، فحشها، گریه ها و خنده های این آدمها خواب مرا پر از کابوس خواهد کرد. (صادق هدایت، سه قطره خون).

Між нами немає нічого спільного... Але крики, мовчання, сварки, сльози і сміх цих людей сповнюватимуть мої сни кошмаром. (С. Гедаят. Три краплі крові).

Другий різновид цієї моделі спостерігаємо у внутрішній формі ФО, у яких лексема **tars** *страх* сполучається з дієсловом **rixtan** *сипатися, литися*:

دیگر به نظرم کار مشکلی نبود. ترسم ریخته بود... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار)

Більше мені це не здавалося складною справою. Мій страх зник... (Ф. Хадж Сеїд Джаваді. Ранок похмілля).

2. СТРАХ – ПРОСТІР. Страх не тільки сповнює контейнер, а й сам часто концептуалізується як певне вмістище, в яке можна впасти самому або вкинути когось. Це засвідчує внутрішня форма таких дієслів, як: **be vahšat andāxtan** *жахати, лякати* (букв. вкидати в жах), **be vahšat oftādan** *жахатися, лякатися* (букв. падати в жах), **dar harās oftādan** *лякатися, страшитися* (букв. падати в тривогу, страх), напр.:

Я побачив, що ці майбутні чоловіки на цих заняттях і іспитах так перелякують-

من دیدم که این مردان آینده در این کلاسها و امتحانها آنقدر ترسید که و مغزها و اعصابشان را آنقدر **بوحشت خواهند انداخت** که وقتی دبیلمه بشوند یا لیسانسیه اصلا آدم نوع جدیدی خواهند شد. آدمی **انباشته** از وحشت! (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

ся, а їхні мізки й нерви так застрахують, що по закінченні школи або університету вони перетворюються на людей нового типу. Людей, сповнених страху! (Дж. Алє Ахмад. Директор школи).

Як можна помітити, в наведеному прикладі реалізуються обидві розглянуті моделі: СТРАХ – РЕЧОВИНА (**ādam-i ambāšte az vahšat** *люди, сповнені страху*), яка демонструє, що людина сприймається як вмістище, яке сповнюється страхом як певною речовиною, та СТРАХ – ПРОСТІР (**maqzhā va asāb-ešān-rā be vahšat xāhand andāxt** букв. *їхні мізки й нерви вкинуть в жах*), яка засвідчує, що сам страх концептуалізується як певний контейнер або простір, в який потрапляє людина.

3. СТРАХ – МАЙЖЕ СМЕРТЬ. Крайній ступінь страху може спричинити стан, близький до смерті. Про це свідчить фразема, пов'язана з вище наведеною моделлю: **be vahšat-e marg oftādan** *перелякатися на смерть* (букв. впасти у смертельний жах) [Восканян 1986, 429], а також прислів'я: **tars barādar-e marg ast** *Страх – брат смерті* (з варіантом **tars bāšad barādar-e mordan**) [Анварі 2005, 239]. До цієї ж моделі зараховуємо і ФО з ключовим словом **marg** *смерть*: **če marg-at ast?** (букв. що тобі за смерть?), напр.:

بدنم مثل بید می لرزید. نزهت خنده کنان گفت: "چه مرگت است دختر؟ ... اگر این طور بلرزی یک دفعه می خوری به در و وسط اتاق ولو می شوی ها!" (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Моє тіло тремтіло, мов верба. Нозгат, сміючись, сказала: «Ну що ти, дівчино, ледь жива від страху? ... Якщо так тремтітимеш, можеш рантом лобом

стукнутися об двері і ввалитися всередину кімнати!» (Ф. Хадж Сеїд Джаваді. Ранок похмілля).

У стані сильного переляку перси можуть «звільнити своє тіло» – **qāleb tohi kardan** тобто *вмерти, віддати богу душу* [Голева 2000, 443]:

بیچاره دو نفر پیر مرد نزدیک بود از ترس قالب تهی کنند... (حسین شهیدزاده، کاربار خودمان).

Два старих бідолахи від страху були ладні віддати богові душу... (Х. Шагідзаде. Наші власні справи).

4. СТРАХ – ОПОНЕНТ У БОРОТЬБІ, який веде себе як активний, атакуючий суб'єкт. Антропологічні ознаки страху спостерігаємо у похідній лексемі **vahšatzade** *переляканий* (букв. вдарений жахом) та таких ФО, як: **vahšat be man dast dād** *мене охопив жах* (букв. жах простягнув мені руку), **tars bar-aš dāšt** *його охопив страх* (букв. його взяв страх) тощо. Наведемо приклади з використанням ФО з ключовим словом **vāheme** *страх, побоювання*, внутрішня форма яких свідчить про наділення перською мовною свідомістю страху антропологічними ознаками:

... و بعد واهمه برم داشت که "نه بابا. کار ساده ای هم نیست!" (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

...Але потім у мене виникло побоювання (букв. побоювання мене взяло): «*Hi, друже, це не така вже проста справа!*» (Дж. Але Ахмад. Директор школи).

ترس و واهمه مهبیی به او دست داد... (صادق هدایت، لاله).

Жахливий острах охопив його (букв. простягнув йому руку)... (С. Гедаят. Лале).

5. СТРАХ – НАДПРИРОДНА СИЛА, яка охоплює суб'єкта. Ця модель реалізована у фразеологізмах на кшталт: **vahšat ma-rā farā gereft** *мене охопив жах*, **ānhā dočār-e vahšat šodand** *їх охопив жах* тощо, напр.:

از همان اوایل برایش دست و پای کرده بودم... و حالا که حتی تخت خالی در بیمارستان برایش معین کرده بودند و حشمتش گرفته بود و حاضر نبود برود بیمارستان... (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

З самого початку я намагався чимось їй допомогти, ... а тепер, коли їй уже виділили місце в лікарні, її охопив такий страх, що вона не була готова їхати до лікарні... (Дж. Але Ахмад. Директор школи).

Страх може тиснути на людину і бути рушійною силою її життя:

... یعنی تصدیق به اینکه صاحب این ورقه دوازده سال یا پانزده سال تمام و سالی چهار بار یا ده بار در فشار ترس قرار گرفته و قدرت محرکش ترس است و ترس است و ترس! (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

...Тобто це підтвердження того, що автор цих рядків протягом дванадцяти чи п'ятнадцяти років, чотири чи п'ять разів на рік перебував під тиском страху і рушійною силою його був страх, страх і ще раз страх! (Дж. Але Ахмад. Директор школи).

6. СТРАХ – РОСЛИНА. Ознаки цієї моделі можна бачити у внутрішній формі фрази з ключовим, арабським за походженням, словом **qalb** *серце*, яке переважно використовується в медичному дискурсі: **tars dar qalb-aš riše gereft** *страх закриває в його серце* (букв. страх в його серці пустив коріння). Крім того, словосполучення **riše-ye tars** *корінь страху* спостерігаємо, зокрема, в таких заголовках електронних статей Інтернету: *Корінь страху укладання шлюбу в розлучених людей.* [<http://www.aramismoshaver.ir/maghalat/maghalat-takhasosi/divorce>]; *Рیشه ترس از مرگ چیست?* *У чому корінь страху смерті?* [<http://www.shafaf.ir/fa/news>]; *Рیشه ترس اعراب کجاست?* *Де корінь страху арабів?* [<http://www.tabnak.ir/fa/news>] тощо.

Аналіз нашого матеріалу дозволив виділити такі, на наш погляд, універсальні семантичні групи, як «страх – каузатор дій» та «страх – каузатор соматичних змін», адже відомо, що страх може спричинювати певні дії, змінювати поведінку або фізіологічний стан людини. В когнітивній лінгвістиці подібні семантичні групи розглядають як прояви концептуальної метонімії. Механізм формування метонімії є аналогічним метафорі: царина джерела проектується на царину мети з тією різницею, що у метонімії обидві царини належать до спільної сфери досвіду, на відміну від метафори, де вони належать до різних сфер [Мартинюк 2012, 77–78]. На відміну від концептуальних метафор, які складаються з двох областей – мети і джерела, концептуальна метонімія має справу з однією областю. Когнітивна операція в цьому разі відбувається в межах однієї понятійної структури [Лакофф 1988, 33]. Мета концептуальної метонімії – забезпечити доступ до певної області через її ж частину (або до однієї частини області через її іншу частину) [Kövecses 2007, 4–5].

В контексті психоемоційного стану людини метонімія вказує на певний фізичний аспект тіла, залученого в переживання емоції. Цей аспект може бути двох типів: поведінковий або фізіологічний (соматичний). Наведемо приклади першого типу.

Роль страху як каузатора дій або певної поведінки людини може бути виражена як засобами прямої, так і непрямої номінації, напр.:

Ходжасте з подивом і страхом позадувала у куток гардеробної... (Ф. Хадж Сейїд Джаваді. Ранок похмілля).

خجسته با تعجب و ترس به گوشه صندوقخانه عقب نشینی کرد... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Страх примушує людину тікати з місця події:

حسینی که چشمش را باز کرد دید به درخت دو نفر آدم دار زده اند. از ترسش پا شد و پا گذاشت به فرار... (صادق هدایت، آب زندگی).

Хосейні, щойно відкривши очі, побачив, що двох людей повісили на дереві. Злякавшись, він скочив на ноги і кинувся бігти... (С. Гедаят. Жива вода).

При позначенні відповідної поведінки можуть використовуватися як засоби прямої, так і непрямої номінації, напр.: **do pā dāstan va do pā (-ye digar) ham qarz kardan tikati z usiḥ nig** (букв. дві ноги мати та дві інші ще запозичити) [Голева 2000, 93]:

دایه ... سرم داد کشید: "ده برو بیرون دیگر، برو بیرون از این اتاق. می خواهی بکشندت؟" دو پا داشتم، دو تا هم قرص کردم... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Няня закричала на мене: «Біжи геть, біжи геть з цієї кімнати. Хочеш, щоб вони тебе вбили?» Я схопилася і кинулася бігти геть... (Ф. Хадж Сейед Джаваді. Ранок похмілля).

Роль страху як каузатора змін фізіологічного стану людини виявляється, зокрема, в тому, що він заважає людині спокійно спати, змушує її прокидатися:

شبهها هراسان از خواب بیدار می پریدم، بخایلم که آمده اند مرا بکشند.. (صادق هدایت، سه قطره خون).

...Вночі я прокидався від страху, бо мені здавалося, що ось прийшли мене вбити... (С. Гедаят. Три краплі крові).

Страх може спричинити стан, при якому людина застигає й не може поворухнутися на місці. На його позначення використовують ФО з дієсловом **xošk šodan** (букв. засихати) [Голева 2000, 220]:

از وحشت سر جای خود خشک شدم... (غلامحسین ساعدی، شب نشینی با شکوه).

Від жаху я застиг на місці... (Г. Саєді. Розкішна вечірка).

Очевидно, перське дієслово **xošk šodan** *засихати* у метафоричному позначенні страху є еквівалентом метафори холоду, часто вживаної в аналогічних випадках в українській та російській мовах, пол.: **xun dar raghā xošk mišavad** *холоде в жилах кров* [Восканян 1986, 689], **az vahšat xošk-aš zad** *від жаху він захолов на місці* [Русско-персидский словарь 1997, 251].

Розглянемо детальніше соматичний аспект емоції, мовне позначення якого є невідмінною складовою структури концепту СТРАХ. Нам вдалося виділити такі фізіологічні реакції організму:

1) блідне обличчя:

بیمان هم ترسید. رنگش پریده بود... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Пейман теж злякався. Він збліднів... (Ф. Хадж Сейед Джаваді. Ранок похмілля).

2) розширюються очі:

خجسته در را بست و به سوی من نگاه کرد و با چشمانی که از فرط وحشت گشاد شده بودند، لب خود را گزید و آهسته گفت: "اینجا نمان. برو قایم شو..." (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Ходжасте зачинила двері і поглянула на мене. З розширеними від жаху очима вона, кусаючи губи, тихо промовила: «Тут не лишайся. Біжи, сховайся...» (Ф. Хадж Сейед Джаваді. Ранок похмілля).

Очі від страху можуть не тільки розширитися, а й округлитися:

زخم در را که باز کرد چشمهایش گرد شد. همیشه وقتی می ترسید اینطور می شد. (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

Коли дружина відчинила двері, її очі були круглі. Таке з нею траплялося завжди, коли вона лякалася. (Дж. Але Ахмад. Директор школи).

3) заплітається язик:

با چشمانی که از فرط وحشت گشاد شده بودند مادر با زاری و التماس می گفت: "آقا، شمارا به خدا بنشینید تا بگویم. این طور که شما بالای سر من ایستاده اید زبانم بند می آید..." (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Мати, з розширеними від жаху очима, крізь сльози умовляла: «Пане, благаю Вас, сядьте, щоб я могла сказати. Допоки Ви так стоїте над душею, язик мене не слухається...» (Ф. Хадж Сейєд Джаваді. Ранок похмілля).

4) посилюється серцебиття:

ده روز تمام قلب من و بچه ها باهم و بیک اندازه از ترس و وحشت طپید. (جلال آل احمد، مدیر مدرسه).

Всі ці десять днів наші серця – моє і дітей – тріпотіли від страху і жаху. (Дж. Але Ахмад. Директор школи).

5) тремтить тіло:

تم از وحشت کاری که قصد انجام آن را داشتم می لرزید... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Тіло моє від жаху перед тією справою, що я збиралася зробити, тремтіло... (Ф. Хадж Сейєд Джаваді. Ранок похмілля).

6) пересихає в роті:

شب فرا رسیدن و آمدن پدرم نزدیک می شد. حالم چنان بود که انگار دل از حلقم بیرون خواهد پرید. دهانم خشک شده بود... تمام بدنم می لرزید. انگار منتظر جلاذ بودم... (فتانه حاج سید جوادی، بامداد خمار).

Наближався вечір і час приходу батька. Я почувалася так, що серце ледь не вистрибувало з мого горла. В роті пересохло... Все тіло тремтіло. Я наче чекала приходу ката... (Ф. Хадж Сейєд Джаваді. Ранок похмілля).

7) слабшають коліна:

آقا با چنان خمشی به من نگاه کرد که زانوهایم سست شد... (ناهید پژواک، شب شراب).

Пан з таким гнівом на мене подивився, що я відчув слабкість у колінах... (Н. Пев-вак. Ніч застілля).

8) волосся стає дибки:

وقتی نگاهش می کردم از ترس موهای تنم سیخ می شد... (خسرو شاهانی، مرد سرگردان).

Коли я на неї дивився, у мене від страху волосся ставало дибки... (Х. Шагані. Волоцюга).

Варто зазначити, що перська специфіка використання соматизму **mu** *волосся* при позначенні страху полягає в тому, що фізіологічні зміни відбуваються не з волоссям на голові, як це має місце в українському та російському лінгвокультурних ареалах (пор. укр. волосся на голові стало дибки, рос. волосы на голове встали дыбом), а з волоссям на тілі: **mu bar tan-aš (andām-aš) rāst šod (six šod)** *волосся стало дибки* (букв. волосся на його тілі стало прямим) [Голева 2000, 567–568]:

До процесу мовної концептуалізації страху активно залучаються ФО, які мають у своєму складі «внутрішні» соматизми. Так, у момент небезпеки й відчуження страху, все м'ясо з тіла може «обсипатися», про що свідчить ФО **gušt (guštā-ye) badan-aš rixt** *він сильно злякався* (букв. все м'ясо його тіла обсипалось) [Голева 2000, 517]:

از بلند شدن صدای شلیک ناگهان تمامی گوشت بدنم ریخت. (فرهنگ امیر قلی امینی)

Я сильно злякався, коли пролунали постріли. (Словник А. Колі Аміні).

Страх зачіпає не тільки тіло, а й дух людини, про що свідчить зворот релігійного походження із квазі-соматизмом **ruh** *дух*: **qabz-e ruh šodan** *дуже злякатися, ледь не віддати Богу душу від страху* (**qabz-e ruh** – забирання душі померлого ангелом смерті Азраїлом) [Голева 2000, 444]:

در میان جار و جنجال مسافرین، داد و فریادهای حمالهای عرب و صدای موتور کشتی، نزدیک بود که سید نصرالله فیض روح بشود. (صادق هدایت، مهین پرست).

Серед твалту й гамору пасажирів, галасу носильників, ревіння моторів Сеїд Насролла трохи не віддав Богу душу від переляку. (С. Гедаят. Патріот).

Серед «внутрішніх» соматизмів найбільшу роль у мовній концептуалізації страху відіграють соматизми **del** *серце*, **jegar** *печінка*, **zahre** *жовчний міхур*.

Відомо, що серце в багатьох лінгвокультурах світу постає як «орган» емоційно-го життя людини. Перське серце в цьому відношенні не становить винятку та, як і українське серце, є місцем локалізації почуттів і емоцій людини. Проте перська специфіка полягає в тому, що слово **del** є полісемантичним і окрім серця як органу кровообігу може позначати деякі абстрактні поняття, зокрема «сміливість», «мужність». Розгляньмо приклад:

گفتم: "پسر جان، آرام باش... مرد باید دل داشته باشد. گریه برای چه؟..." (محمدعلی جمال زاده، فارسی شکر است).

Я сказав: «Синку, заспокойся... Людина повинна мати мужність» (букв. мати серце). *Для чого плакати? ...»* (М. Джамаль-заде. Милозвучна фарсі).

З наведеного уривку стає зрозуміло, що перське серце не лише містить в собі мужність, що, до речі, притаманне й українському серцю (пор. укр. «в його серці жила відвага»), а й аналогізується з цим абстрактним поняттям. Коли описують людину у стані переляку, вживають ФО, в яких слово **del** потрібно розуміти як «мужність», напр.: **del-aš-rā az dast dād** (букв. він втратив своє серце / мужність), **del-aš-rā bāxt** (букв. він програв своє серце / свою мужність). Однак в деяких зворотах на позначення страху це слово реалізує і своє основне значення, наприклад: **band-e del-aš**

pāre šod *він злякався* (букв. мотузки його серця урвалися), **del-aš pāyin / foru / tu rixt** *його серце обірвалося* (букв. його серце обрушилося вниз) тощо.

У перській мові існує специфічне співвідношення між соматизмами **del** *серце* та **jegar** *печінка*. Можна навести цілу низку ФО і похідних слів, у яких ці слова виступають як повні синоніми, напр.: **del / jegar dāštan** *бути сміливим, мати мужність*, **del / jegar bāxtan** *злякатися, втратити мужність*, **deldār / jegardār** *сміливий* (букв. такий, що має серце / печінку), **bidel / bijegar** *лякливий* (букв. без серця / печінки) тощо.

Із семантикою страху в перській мові пов'язаний і такий «внутрішній» соматизм, як **zahre** *жовчний міхур*. Для передавання ідеї втрати мужності, переляку використовується синонімічна до зазначених вище ФО **zahre bāxtan** (букв. програвати жовчний міхур), напр.:

گفتم: "پسر جان، من فرنگی کجا بودم... من ایرانی و برادر دینی توام. چرا زهره ات را باخته ای؟ مگر چه شد؟..." (محمدعلی جمال زاده، فارسی شکر است).

Я сказав: «Синку, який же я іноземець? ... Я іранець і твій брат по вірі. Чого ти злякався? Що трапилось? ...» (М. Джамаль-заде. Милозвучна фарсі).

Крайній ступінь переляку може призвести до того, що жовчний міхур може «луснути», про що свідчить фразема **zahre tarak šodan** *лякатися*, напр.:

... ای درد و بلات به جان این دیوانه ها بیفتد! به خدا هیچ نمانده بود زهره ام بترکد... (محمدعلی جمال زاده، فارسی شکر است).

...Ой, нехай всілякі нещастя падають на голови цих божевільних! Їй-богу, я ледь не помер від страху (букв. мій жовчний міхур ледь не луснув)... (М. Джамаль-заде. Милозвучна фарсі).

Слово **zahre** в перській мові крім жовчного міхура означає і саму жовч, що виявляється у ФО: **zahre-ye kas-i-rā āb kardan / zahre-ye kas-i-rā bordan** *налякати когось до смерті* (букв. розтопити / унести чинсь жовч). Внутрішня форма фразем **zahre tu-ye del-aš nist / zahre tu-ye del nadārad** *він слабкодушний, він боязкий* (букв. жовчі в його серці немає) наводить на думку про те, що у наївній свідомості персів ще за архаїчних часів відклалося уявлення, що жовч як носій мужності і відваги, містилася в серці.

اگر زهره توی دلش بود (زهره در دل داشت) با آن صورت رسوا از میدان جنگ فرار نمی کرد.
(فرهنگ امیرقلی امینی)

Якби він не був таким боягузом (букв. мав жовч у серці), *він би так ганебно не утік з поля бою*. (Словник А. Колі Аміні) [Голева 2000, 345].

У мовній концептуалізації страху активно використовуються знаки зооморфного коду культури, адже звички і поведінка тварин часто стають основою для метафоричного переосмислення емоцій. Взагалі боягузтво, на думку персів, притаманне таким тваринам, як: верблюд, лань, козел, куріпка, тарган і собака. Це засвідчують такі копулятиви з соматизмом **del** *серце* зі значенням *боязкий, лякливий*, як: **šotordel** (букв. з серцем верблюда), **āhudel** (букв. з серцем лані), **bozdel** (букв. з серцем козла), а також фраземи **susk šodan** *лякатися, зіщулюватися від переляку* (букв. ставати тарганом) [Parchami 2003, 258] та **mesl-e kabk sar-e hod-rā zir-e barf**

kardan *ляжливо і невміло ховатися від небезпеки* (букв. наче куріпка ховати голову під сніг) [Голева 2000, 423], напр.:

خودت که مثل کبک سرت را زیر برف کرده ای و کسی را نمی بینی، به خیالت رسیده هیچکس تو را نمی بیند؟ (علی محمد افغانی، شوهر آهو خانم)

Сам ти, наче куріпка, сховав голову під сніг і нікого не бачиш, думаєш, що і тебе ніхто не бачить? (А. Афгані. Чоловік Агу-ханом).

Прикладами залучення зооніму **sag** *собака* можна вважати ФО **saglarz dāštan** *сильно дрижати* (від *страху, холоду*) (букв. дрижати наче пес) [Голева 2000, 373] та **dom-rā gozāštan ru-ye kul** *підібгати хвоста* (букв. класти хвіст на спину). Першу фразу можна умовно віднести до випадків метонімічної концептуалізації емоції, оскільки вона, хоч і в непрямої спосіб, позначає фізіологічний стан тіла під час переживання емоції. Друга ж ФО відображає асоціацію перської мовної свідомості між поведінкою людини у стані відчуження небезпеки та поведінкою собаки, напр.:

آن وقت کاکا رستم دمش را گذاشت روی کولش و رفت. اما کینه داش اکل را به دلش گرفته بود و پی بهانه می گشت تا تلافی بکند. (صادق هدایت. داش اکل)

Todi Kaka Rostam, pidišgaviši xvosta pišov. Ale u serci zatajv zlišt na Daš Akolja i šukav privodu, šob pomstitišja jomu. (С. Гедаят. Даш Аколь).

Отже, проаналізувавши особливості метафоричної та метонімічної концептуалізації емоції страху в перській лінгвокультурі, ми констатуємо, що осмисленню цього концепту перською мовною свідомістю притаманні як універсальні, так і етноспецифічні риси. Серед метафоричних моделей страху в перській мові найбільш специфічною є модель СТРАХ – РОСЛИНА, відсутня, зокрема, в переліку моделей цього концепту, складеного на матеріалі англійської мови [Kövecses 2007, 23]. Виділені в результаті аналізу семантичні групи “страх – каузатор дій” та “страх – каузатор фізіологічних змін” ми кваліфікували як прояви концептуальної метонімії, що вказує на залучення в переживання емоції тіла. Позначення страху за допомогою “зовнішніх” соматизмів у перській мові не демонструє яскравої етноспецифіки, натомість своєрідною є “закріпленість” за цієї емоцією деяких “внутрішніх” соматизмів, таких як печінка та жовчний міхур. Особливості використання зооморфного коду в процесі мовної концептуалізації страху також заслуговують на увагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов А.Н. Когнитивная теория метафоры: двадцать п'ять лет спустя / А.Н. Баранов // Дж. Лакофф, М. Джонсон. Метафоры, которыми мы живем. М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 7–21.
2. Изард К.Э. Психология эмоций / Кэрролл Э. Изард; [Пер. с англ.]. – СПб: Питер, 2003. – 464 с.
3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон; [Пер. с англ.]. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф; [Пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23 : Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 12–51.

5. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
6. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Х. : ХГУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
7. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: учеб. пособие / А.П. Чудинов. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 256 с.
8. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – 688 с.
9. Kövecses Z. Metaphor and Emotion : language, culture, and body in human feeling / Zoltán Kövecses. – New York : Cambridge University Press, 2007. – 223 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Восканян Г.А. Русско-персидский словарь / Г.А. Восканян. – М.: Русский язык, 1986. – 832 с.
11. Голева Г.С. Фарси-русский фразеологический словарь / Г.С. Голева. – М.: Издательский дом “Грааль”, 2000. – 648 с.
12. Русско-персидский словарь / Состав. И.К. Овчинникова, Г.А. Фуругян, Ш.М. Бади. – Тегеран: Изд-во Гутенберг, 1997. – 1091 с.
13. Anvari H. Farhang-e Amsāl-e Soxan / Hasan Anvari va digarān. 2 jeld. – Tehrān: Soxan, 2005.
14. Dehkhodā A.A. Loqatnāme-ye dehxodā (Dekhoda Dictionary) / Ali Akbar Dehkhodā. Tehrān : Tehran University, 1998.
15. Al-e Ahmad J. Modir-e madrese / Jalāl Al-e Ahmad. – Tehrān: Enteshārāt-e Ferdousi, 1996. – 120 s.
16. Jamālzāde M. A. Yek-i bud va yek-i nabud / Mohammad Ali Jamālzāde. – Tehrān : Soxan, 2000. – 246 s.
17. Hāj Seyed Javadi F. Bāmdād-e xomār / Fatāne Hāj Seyed Javadi. – Tehrān : Alborz, 1998. – 448 s.
18. Hedāyat S. Zende be gur. Se qatre xun / Sadeq Hedāyat. – Tehrān, 1372. – 179 s.
19. Parchami M. Paskučehā-ye Farhang (biš az 15 hezār kenāye – estelāh va tekyekalām-e āmyāne-ye šofāhi) / Mohibolla Parchami. – Tehrān : Farhang-e Māhrox, 2003. – 448 s.
20. Pejvāk N. Šab-e šarāb / Nahid Pejvāk. – Rašt : Enteshārāt-e Hedāyat, 1998. – 576 s.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Мазенова Е.В., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, г. Київ

МЕТАФОРА И МЕТОНИМИЯ КАК СРЕДСТВА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ЭМОЦИЙ В ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ (НА ПРИМЕРЕ КОНЦЕПТА СТРАХ)

В статье на основе теорий концептуальной метафоры и концептуальной метонимии предпринята попытка определить особенности метафорической и метонимической концептуализации эмоции страх в персидском языке. Выделено несколько

ключевых метафорических моделей страха, обозначено специфіку метонимического осмысления этой эмоции в персидском лингвоментальном пространстве.

Ключевые слова: персидский язык, эмоции, концепт, концептуальная метафора, концептуальная метонимия, метафорическая модель, языковая концептуализация.

Mazepova O. V., PhD, Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

METAPHOR AND METONYMY AS THE MEANS OF EMOTIONS CONCEPTUALIZATION IN THE PERSIAN LANGUAGE (ON THE BASIS OF THE CONCEPT FEAR)

An attempt has been made to determine some specific features of metaphorical and metonymical conceptualization of the emotion of fear in the Persian language on the basis of the theories of conceptual metaphor and conceptual metonymy. Some basic metaphorical models of fear and particularities of comprehension of this emotion in the Persian linguistic space have been also defined.

Key words: the Persian language, emotions, concept, conceptual metaphor; conceptual metonymy, metaphorical model, lingual conceptualization.

УДК81'255.4=134.2=161.2

Макаренко Л.П., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

АСИМЕТРИЯ У ВИРАЖЕННІ КАУЗАЛЬНОСТІ МІЖ ІСПАНСЬКОЮ Й УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ ТА ЇЇ ПОДОЛАННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена відтворенню каузальності в перекладах з іспанської мови на українську. Виявлено риси системної та функціональної асиметрії між іспанською та українською мовами та закономірності їх подолання в українських перекладах іспанських оригінальних творів.

Ключові слова: переклад, каузальність, асиметрія, лексичні та лексико-синтаксичні трансформації.

Каузальність у позамовному плані є універсальною логіко-філософською категорією. В рамках національного контексту вона набуває свого особливого осмислення, а також особливого мовного втілення [2, 7]. Кожна мовна система володіє набором різноманітних засобів вираження каузальних значень [1; 3; 8; 10; 11]. Через існування розбіжностей у вираженні причинно-наслідкових відношень у різних мовах та відповідно, перешкод, які вони можуть створювати в процесі перекладу, питання відтворення